

تهیه و طراحی مقیاس فرآیندهای خانوادگی برای خانواده‌های ایرانی

دکتر سیامک سامانی*

چکیده

هدف: با توجه به اهمیت فرآیندهای تشخیصی در برنامه‌های درمانی و ضرورت ساخت ابزارهای روا و پایا، این پژوهش با هدف طراحی یک مقیاس دارای پایایی و روایی برای ارزیابی فرآیندهای خانواده‌های ایرانی انجام شده است.

روش: این بررسی از نوع ابزارسازی است و در دو مرحله مقدماتی (۲۲۵ زوج) و بررسی اصلی (۱۱۰۰ زن و مرد متأهل) انجام شد. آزمودنی‌ها در مرحله مقدماتی به شیوه نمونه‌گیری هدفمند و در مرحله بررسی اصلی به شیوه خوشه‌ای-تصادفی انتخاب شدند. بر پایه بررسی مقدماتی یک مقیاس ۵۵ سؤالی تهیه شد و در بررسی اصلی، فرم اولیه مقیاس (مقیاس فرآیندهای خانواده) تکمیل گردید. برای تحلیل داده‌ها روش‌های تحلیل عاملی، ضریب همبستگی و آزمون t مستقل به کار برده شد.

یافته‌ها: تحلیل عاملی نشان‌دهنده وجود پنج عامل در مقیاس فرآیندهای خانواده (انسجام خانوادگی، ارتباطات خانوادگی، راهبردهای مقابله، مهارت‌های حل مسأله و باورهای مذهبی) بود. برای بررسی روایی و پایایی این مقیاس روش‌های بازآزمایی، ضریب آلفا و روایی همگرا و واگرا به کار برده شد که نتایج این تحلیل‌ها گویای کفایت مقیاس فرآیندهای خانواده بود.

نتیجه‌گیری: مقیاس فرآیندهای خانوادگی دارای روایی و پایایی برای استفاده در ایران است.

کلیدواژه: فرآیند خانواده، مقیاس فرآیندهای خانوادگی، کارکردهای خانواده

مقدمه

ساختاری-کارکردگرایی^۴ و تئوری نمادین^۵ هستند. پایه‌ها و اصول هر یک از این چارچوب‌های نظری با یکدیگر متفاوت می‌باشند. در دیدگاه سیستمی، خانواده مجموعه‌ای از عناصر به‌شمار می‌رود که در این مجموعه هر یک از عناصر دارای نقش‌های تعریف‌شده و در عین حال پویا می‌باشند

خانواده اساسی‌ترین نهاد اجتماعی به‌شمار می‌رود. نظریه پردازان در زمینه این نهاد بنیادین چارچوب‌های نظری گوناگونی ارائه نموده‌اند. از جمله این چارچوب‌های نظری تئوری سیستمی^۱، تئوری تبادل^۲، تئوری تعارض^۳، تئوری

* دکترای تخصصی روانشناسی تربیتی، استادیار دانشگاه شیراز. شیراز، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، بخش روانشناسی تربیتی.

E-mail: samani@shirazu.ac.ir

دورنگار: ۰۷۱۱-۶۲۸۶۴۲۲

1- systemic theory
3- conflict theory
5- symbolic theory

2- exchange theory
4- structural/functionality theory

گهرینگ^{۱۵} و ویلر^{۱۶} (۱۹۹۶) در بررسی‌های خود به تهیه ابزاری که به وسیله آن بتوانند یکپارچگی و انسجام خانواده را ارزیابی کنند، پرداختند. این مقیاس که توسط جوکار (۱۳۷۹) برای استفاده در ایران سازگار شده، دارای یک صفحه شطرنجی است که آزمودنی، انسجام خانواده خود را بر پایه فاصله میان مهره‌ها (که در آن هر مهره معرف عضوی از اعضای خانواده است) بر روی صفحه شطرنجی نشان می‌دهد و میزان اقتدار هر یک از اعضای خانواده را با قراردادن بلوک‌ها به زیر هر یک از مهره‌ها مشخص می‌کند.

السون (۱۹۹۹) نیز برای ارزیابی سه فرآیند انسجام خانوادگی، انعطاف‌پذیری خانوادگی و ارتباطات خانوادگی سه مقیاس مختلف را ساخت که بر پایه دو مقیاس انسجام خانوادگی و انعطاف‌پذیری ساخته شده و بر پایه مقیاس ارتباطات خانوادگی می‌توان به طراحی و تجویز برنامه‌های درمانی برای خانواده اقدام کرد.

سامانی (۲۰۰۴) برای ارزیابی میزان انسجام عاطفی، یک مقیاس ۲۸ سؤالی دارای پنج عامل مهم را ساخت. این عوامل عبارتند از: ارتباط با مادر، ارتباط با پدر، ارتباط با فرزندان، روابط زناشویی و روابط عاطفی. این مقیاس بر پایه چارچوب محتوایی الگوی مدور ترکیبی^{۱۷} ساخته شده است.

دسته دوم ابزارهایی هستند که به ارزیابی هم‌زمان چند فرآیند می‌پردازند:

مقیاس محیط خانوادگی^{۱۸} (FES) دارای ۹۰ پرسش دو گزینه‌ای (درست و نادرست) می‌باشد. این مقیاس به ارزیابی جو اجتماعی خانواده و روابط میان فردی اعضای خانواده، مسایل تحولی اعضای خانواده و تلاش خانواده برای حفظ خود در شرایط بحرانی می‌پردازد (موس^{۱۹} و موس، ۱۹۷۶).

مقیاس کارکردهای خانوادگی دارای ۷۵ پرسش پنج گزینه‌ای است که هر پنج پرسش یک عامل خانوادگی را ارزیابی می‌کند. از جمله عواملی که این مقیاس ارزیابی می‌کند، انسجام، ابراز خود، تأکیدات مذهبی، استقلال و قابلیت اجتماعی خانواده است (بلوم^{۲۰}، ۱۹۸۵).

(السون^۱، ۱۹۹۹) که در راستای دستیابی به هدف‌های مشخص در کنش و واکنش درون سیستمی و برون سیستمی هستند. در دیدگاه تبادل‌گرایانه که نوعی دیدگاه اقتصادی در زمینه خانواده به‌شمار می‌رود، محور اصلی، تبادل امکانات برای ارتقاء خود و دیگر اعضای خانواده است. در دیدگاه تعارض، تمرکز بر عوامل مؤثر بر بروز مشکلات زناشویی و خانوادگی می‌باشد (اینگولدسبای^۲، اسمیت^۳، میلر^۴، ۲۰۰۴؛ اسپری^۵، ۱۹۶۹). در دیدگاه ساختاری-کارکردگرایی ساختارهای گوناگون خانواده از نظر ترکیب اعضا مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ اما در دیدگاه نمادین که ریشه در باورهای روان‌تحلیل‌گران درباره خانواده دارد، کنش‌ها و هدف‌های خانواده در چارچوب نمادهای جهان شمول تعریف می‌شوند (کلاین^۶ و وایت^۷، ۱۹۹۶).

بر پایه دیدگاه تعارض، یکی از عوامل مؤثر در بروز مشکلات زناشویی و خانوادگی، ناتوانی اعضای خانواده و به‌ویژه والدین در فرآیندهای خانوادگی می‌باشد (اینگولدسبای، اسمیت و میلر، ۲۰۰۴). مراد از فرآیندهای خانوادگی، کارکردهایی هستند که خانواده را در سازگاری با شرایط گوناگون یاری می‌رسانند. به بیان دیگر فرآیندهای خانوادگی به کنش‌هایی گفته می‌شود که سازماندهی خانواده را در پی دارند (سامانی، ۲۰۰۵).

مشکلات خانوادگی (بلس^۸، ۱۹۹۶)، رضایتمندی از خانواده (کلارک^۹ و اسوالد^{۱۰}، ۱۹۹۶) و شیوه همسرگزینی (باس^{۱۱} و بارنز^{۱۲}، ۱۹۸۶؛ کالمیجن^{۱۳}، ۱۹۹۸؛ سامانی، ۲۰۰۷) از مواردی هستند که از کیفیت کارکردهای خانواده تأثیر می‌پذیرند؛ از این رو پژوهشگران می‌کوشند تا با تقویت این کارکردها و فرآیندها در خانواده، سلامت خانواده را افزایش دهند. با توجه به اهمیت تأثیر فرآیندهای خانوادگی بر کیفیت عملکرد خانواده، شناسایی مهم‌ترین فرآیندهای خانوادگی برای پژوهشگران در زمینه روانشناسی خانواده و جامعه‌شناسی دارای اهمیت خواهد بود.

ابزارهای گوناگونی برای اندازه‌گیری کارکردهای خانوادگی ساخته شده است. برخی از این ابزارها برای تشخیص اولیه و سرند خانواده‌ها (همانند مقیاس کارکردهای خانواده^{۱۴})، برخی برای گونه‌شناسی خانواده (همانند مقیاس انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده) و برخی نیز به‌عنوان ابزار پژوهشی به کار برده شده‌اند. این ابزارها را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم نمود. دسته اول ابزارهایی هستند که تنها یک فرآیند خانوادگی خاص را می‌سنجند:

1- Olson	2- Ingoldsby
3- Smith	4- Miller
5- Sprey	6- Klein
7- White	8- Boles
9- Clark	10- Oswald
11- Buss	12- Barnes
13- Kalmijn	14- The Family Functions Scale
15- Gehring	16- Wyler
17- circumplex model	
18- The Family Environment Scale	
19- Moos	20- Bloom

روش

بررسی حاضر در دو مرحله «بررسی مقدماتی» و «بررسی اصلی» اجرا شد. آزمودنی‌های پژوهش در مرحله مقدماتی، ۲۲۵ زوج با میانگین سنی ۳۵ سال (انحراف معیار ۹/۸) بودند. در این مرحله به روش مصاحبه از زوج‌های مورد نظر خواسته شد تا مشکلات زناشویی خود را فهرست‌وار بیان کنند. فرآیند مصاحبه توسط مصاحبه‌گران بر روی نوار ضبط گردید. پس از ضبط مصاحبه‌ها، محتوای این مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر بررسی شد و ۹۴ پرسش از متن مصاحبه‌های انجام‌شده استخراج گردید که ۳۹ پرسش آن در زمینه نیازهای خانواده و ۵۵ پرسش آن مربوط به کارکردهای خانوادگی بود. این دو گروه از پرسش‌ها در چارچوب دو مقیاس نیازهای خانوادگی و فرآیندهای خانوادگی تنظیم گردیدند. که در این بررسی تنها مقیاس ۵۵ سؤالی فرآیندهای خانوادگی به کار برده شد. در همین مرحله مقیاس فرآیندهای خانوادگی بر روی ۱۰۰ نفر زن و مرد متأهل اجرا شد و داده‌های گردآوری‌شده مورد تحلیل گویه^{۱۵} قرار گرفتند. تنها ۴۳ پرسش از ۵۵ پرسش مقیاس فرآیندهای زندگی از کفایت لازم برخوردار بودند. گفتنی است که ضریب همبستگی این پرسش‌ها با نمره کل مقیاس بین ۰/۲۸ تا ۰/۶۸ به دست آمد.

در بررسی اصلی، ۱۱۰۰ خانواده ساکن در استان فارس شرکت نمودند. میانگین سنی این گروه ۲۸/۵ سال (انحراف معیار ۱۰/۹) بود. میانگین طول مدت ازدواج آنان ۷/۳ سال (انحراف معیار ۴/۴) بود. این افراد به روش خوشه‌ای-تصادفی نمونه‌گیری شدند.

پیش از تکمیل مقیاس فرآیندهای خانوادگی، برای شرکت‌کنندگان توضیح داده شد که اطلاعات گردآوری‌شده تنها برای فعالیت‌های پژوهشی به کار برده خواهد شد.

هم‌چنین از مقیاس مشکلات زناشویی (سامانی و ریان، ۲۰۰۸) و مقیاس انسجام خانوادگی (سامانی، ۱۳۸۱) نیز بهره گرفته شد. پایایی مقیاس مشکلات زناشویی و مقیاس انسجام خانوادگی به شیوه بازآزمایی با فاصله یک هفته به ترتیب ۰/۸۸

مقیاس سبک کارکرد خانواده^۱ یک مقیاس غربالگری است و دارای ۲۶ پرسش است که هر دو پرسش یک فرآیند خانوادگی معین را ارزیابی می‌کند (دنست^۲، تریوت^۳ و دیل^۴، ۱۹۸۸). از جمله فرآیندها و یا کنش‌های مورد ارزیابی در این مقیاس می‌توان از تعهد، قدردانی، زمان، احساس هدفمندی، هماهنگی، ارتباطات، چشم‌داشت‌ها، سبک مقابله نوع اول، سبک مقابله نوع دوم، مثبت‌گرایی، انعطاف‌پذیری و تعادل نام برد. مشکل اساسی این ابزار برای استفاده در ایران غیر بومی بودن مبانی و محتوای این ابزار است. به بیان دیگر این ابزار نمی‌تواند چگونگی کارکردهای خانوادگی را در اعضای خانواده در همه فرهنگ‌ها ارزیابی کند. خانواده به‌عنوان یک پدیده اجتماعی و فرهنگی افزون بر عملکردهای جهان‌شمول دارای عملکردها و کنش‌های ویژه و وابسته به فرهنگ نیز می‌باشد. خانواده به‌عنوان یک پدیده زمینه‌ای^۵ در فرهنگ‌های گوناگون دارای کنش‌های گوناگونی است (پکرتی^۶ و توماس^۷، ۲۰۰۳).

از این رو برای ساخت مقیاسی مناسب برای کاربری در ایران لازم است تا بر پایه داده‌ها و اطلاعات درون فرهنگی اقدام گردد. در این راستا بر پایه الگوی نظری فرآیند و محتوای خانواده (سامانی، ۱۳۸۴، ۲۰۰۵)، مقیاسی برای ارزیابی فرآیندها و یا کنش‌های خانواده ساخته شد.

بر پایه الگوی نظری فرآیند و محتوای خانواده (سامانی، ۲۰۰۵)، ناکارآمدی یک خانواده وابسته به سه مجموعه عوامل می‌باشد: فرآیندهای خانوادگی^۸ (که بیانگر مهارت‌ها و توانمندی‌های خانواده در سازگاری با شرایط گوناگون می‌باشد)، محتوای خانواده^۹ (که بیانگر پتانسیل‌های موجود در خانواده اعم از درآمد، شغل، سلامت جسمی و روانی، سطح تحصیلات است) و نهایتاً بافت اجتماعی خانواده^{۱۰} (که بیانگر ارزش‌ها و باورهای نهاد خانواده است). بر پایه این الگو ناکارآمدی هر یک از عوامل یادشده می‌تواند بروز مشکلاتی در سطح خانواده را در پی داشته باشد. این الگوی نظری هم‌چنین با تکیه بر توانایی‌های آموزش‌پذیری^{۱۱} خانواده (وینا^{۱۲}، ۲۰۰۳؛ هافمن^{۱۳} و فیلد^{۱۴}، ۱۹۹۵)، رایحه‌کننده برنامه‌های آموزشی-درمانی برای خانواده می‌باشد. بررسی حاضر در این راستا و با هدف تهیه مقیاس ارزیابی فرآیندهای خانوادگی انجام شده است.

1- The Family Functioning Style Scale	
2- Dunst	3- Trivette
4- Deal	5- contextual
6- Pekerti	7- Thomas
8- family process	9- family content
10- family social context	11- trainability
12- Weena	13- Hoffman
14- Field	15- item analysis

جدول ۱- محتوا و بارعاملی پرسش‌های موجود در هر یک از عوامل

بار عاملی	پرسش‌ها
	تصمیم‌گیری و حل مسأله
۰/۷۵	بی تفاوتی اعضا در قبال مسایل یکدیگر
۰/۷۰	دشواری در رهبری خانواده
۰/۵۹	بهبان‌جویی اعضای خانواده
۰/۵۴	اختلاف نظر در تصمیم‌گیری
۰/۵۳	کنترل خود در مقابل مسایل استرس‌زا
۰/۶۱	دشواری در تصمیم‌گیری با مشارکت
۰/۷۳	انتخاب راه حل غلط توسط اعضای خانواده
۰/۶۵	مشکل در تصمیم‌گیری در امور مختلف
۰/۶۴	پرخاشگری در جریان تصمیم‌گیری
۰/۶۷	مشکل در روبرو شدن با مسایل
۷/۷۵	ارزش ویژه
	مهارت مقابله
۰/۴۸	تعیین وظایف بر اساس توانایی اعضا
۰/۵۶	دقت اعضا در حل مشکلات
۰/۶۸	توجه به نظر اعضای خانواده در تصمیم‌گیری
۰/۵۹	تلاش اعضا برای تشخیص عامل مشکل‌زا
۰/۴۷	نومیدن شدن در برخورد با مشکلات
۰/۶۱	پیشنهاد راه حل‌های مختلف
۰/۵۸	حمایت یکدیگر در برخورد با مسایل ناگوار
۰/۶۵	احساس مسئولیت در قبال یکدیگر
۰/۴۷	برخورد مستقیم با مشکل
۰/۵۷	عوض کردن برنامه به خاطر دیگر اعضا
۰/۶۲	کمک به یکدیگر در حل مشکل
۰/۴۴	تغییر تصمیم متناسب با نیاز اعضا
۴/۰۲	ارزش ویژه
	انسجام و احترام متقابل
۰/۷۲	لذت از صحبت کردن با یکدیگر
۰/۶۵	رابطه صمیمانه والدین به با اعضا
۰/۶۷	رابطه نزدیک میان اعضای خانواده
۰/۵۴	وابستگی عاطفی اعضا به یکدیگر
۰/۶۴	لذت از کنارهم بودن
۰/۵۵	تقدیر از تلاش اعضا برای رفع نیازها
۰/۶۹	مورد احترام بودن اعضای خانواده
۰/۶۸	گوش‌دادن به یکدیگر
۰/۵۳	قدردانی از زحمات والدین
۲/۸	ارزش ویژه
	مهارت ارتباطی
۰/۶۲	بیان راحت احساسات و افکار
۰/۷۴	به‌ندرت با هم صحبت کردن
۰/۶۳	منجر به دعوا شدن گفتگوها
۰/۶۶	رابطه عاطفی نزدیک
۰/۶۹	بیان منظور در قالب کنایه
۰/۶۸	توجه به نیاز افراد خاص
۵/۱۳	ارزش ویژه
	باور مذهبی
۰/۷۲	اهمیت مذهب در امور خانه
۰/۶۳	توجه به مسایل مذهبی در تصمیم‌گیری
۰/۷۰	اعتقاد به مسایل مذهبی
۰/۶۷	رفتار کردن مبتنی بر مذهب
۰/۶۹	تأکید بر رعایت مسایل مذهبی
۰/۵۱	قوی بودن باورهای مذهبی در میان اعضا
۲/۴	ارزش ویژه

و ۰/۷۹ و ضریب آلفا برای این دو مقیاس نیز به ترتیب برابر با ۰/۹۲ و ۰/۹۰ گزارش شده است.

داده‌های به دست آمده به کمک روش‌های آماری تحلیل عامل به شیوه مؤلفه‌های اصلی، ضریب همبستگی و آزمون t تحلیل گردیدند.

یافته‌ها

برای استخراج عوامل موجود در مقیاس فرآیندهای خانواده، روش تحلیل عاملی به روش مؤلفه‌های اصلی به کار برده شد. مقدار ضریب KMO برای این تحلیل برابر با ۰/۹۴ و مقدار بارتلت نیز برابر با ۲۲۰۸۲/۸ به دست آمد که از نظر آماری معنی‌دار بود ($p < ۰/۰۰۱$, $df=۱۰۸۱$).

نتایج به دست آمده از تحلیل عاملی بر روی داده‌های گردآوری شده نشان‌دهنده وجود پنج عامل در مقیاس فرآیندهای خانواده بود (ملاک، تعیین شمار تعداد عوامل برای استخراج از مقیاس مورد نظر، نمودار اسکری و درصد واریانس قابل تبیین توسط عوامل بود). همچنین روش چرخش واریماکس برای افزایش میزان تفسیرپذیری «ماتریس مؤلفه‌های ساختاری» پنج عامل مورد نظر به کار برده شد. پس از تعیین محتوای هر یک از عوامل، این عوامل توسط یک متخصص روانشناسی بالینی و یک متخصص روانشناسی تربیتی با عنوان‌های «مهارت‌های تصمیم‌گیری و حل مسأله»، «مهارت ارتباطی»، «مهارت مقابله»، «انسجام و قدردانی» و «باور مذهبی خانواده» نام‌گذاری شد. مقدار ارزش ویژه برای عوامل استخراجی به ترتیب برابر با ۷/۷۵، ۵/۱۳، ۴/۰۲، ۲/۸ و ۲/۴ بود و در مجموع ۵۰٪ از واریانس کل این مقیاس توسط این پنج عامل ارزیابی می‌گردید. **جدول ۱** نشان‌دهنده محتوا، بار عاملی و ارزش ویژه در هر یک از عوامل پنجگانه موجود در مقیاس فرآیند خانواده می‌باشد. گفتنی است که ملاک انتخاب هر پرسش برای هر عامل، بار عاملی بیش از ۰/۴۰ بود. ضریب آلفا برای عوامل تصمیم‌گیری و حل مسأله، انسجام و احترام متقابل، مهارت‌های ارتباطی، مهارت مقابله و باورهای مذهبی به ترتیب برابر با ۰/۸۹، ۰/۸۷، ۰/۸۴، ۰/۸۳ و ۰/۸۱ بود. نتایج بررسی اعتبار این عوامل به شیوه بازآزمایی با فاصله زمانی دو تا سه هفته بر روی ۴۳ زن و مرد به ترتیب برابر با ۰/۸۵، ۰/۷۳، ۰/۷۱، ۰/۷۳ و ۰/۸۷ به دست آمد. برای بررسی روایی همگرایی مقیاس فرآیندهای خانواده، مقیاس انسجام خانوادگی (سامانی، ۱۳۸۱) به کار گرفته شد.

جدول ۲- ماتریس همبستگی عوامل مقیاس فرآیندهای خانوادگی با یکدیگر با نمره کل

متغیرها	میانگین (انحراف معیار)	۱	۲	۳	۴	۵
۱- تصمیم‌گیری	۳/۰ (۰/۶۹)					
۲- مقابله	۳/۲ (۰/۲۶)	۰/۱۸				
۳- اعتقاد مذهبی	۳/۶ (۰/۴۹)	۰/۲۶	۰/۳۲			
۴- مهارت ارتباطی	۳/۱ (۰/۷۳)	۰/۶۷	۰/۱۵	۰/۲۶		
۵- انسجام	۴/۰۳ (۰/۶۴)	۰/۲۵	۰/۴۸	۰/۵۰	۰/۲۶	
۶- نمره کل مقیاس	۱۷/۱۱ (۲/۰۱)	۰/۷۰	۰/۴۹	۰/۶۳	۰/۷۹	۰/۶۷

کارکرد خانواده (دنست و همکاران، ۱۹۸۸) گویای توانمندی این مقیاس است. نخستین ویژگی بارز مقیاس فرآیندهای خانواده که این مقیاس را در مقایسه با دیگر مقیاس‌ها برای به کارگیری در ایران برتری می‌بخشد، بومی بودن محتوای این مقیاس است. دومین ویژگی مهم آن در مقایسه با مقیاس محیط خانواده (موس و موس، ۱۹۷۶) کوتاه‌تر بودن آن است. این امر موجب آسانی اجرای مقیاس و یا تکمیل آن توسط آزمودنی می‌گردد. از سوی دیگر این مقیاس در مقایسه با مقیاس سبک‌های کنشوری خانواده (دنست و همکاران، ۱۹۸۸) که در آن هر عامل و یا فرآیند توسط دو پرسش سنجیده می‌شود از کفایت محتوایی بیشتری برخوردار است. به بیان دیگر مقیاس فرآیند و محتوای خانواده نه بیش از حد کوتاه است که موجب کاهش دقت سنجش آن گردد و نه بیش از حد بلند است که موجب دشواری اجرای آن گردد. گفتنی است که بومی بودن محتوای مقیاس‌های خانواده‌سنجی از جمله ویژگی‌هایی است که از سوی متخصصان تأکید گردیده است (اینگولدسبای، اسمیت و میلر، ۲۰۰۴؛ پکرتی و توماس، ۲۰۰۳؛ باس^۱، دوهرتی^۲، لاروزا^۳، شوم^۴ و اشتین‌متز^۵، ۱۹۹۳).

یافته‌های به‌دست آمده در زمینه روایی و پایایی مقیاس فرآیندهای خانواده نشان‌دهنده کارآمدی آن برای استفاده در ایران و به‌ویژه در انجام امور پژوهشی بود. هر چند کوتاه بودن، بومی بودن و ساخت این ابزار بر پایه مصاحبه‌های بالینی از نکات مثبت این مقیاس می‌باشد، به نظر می‌رسد که برای به کارگیری تشخیصی این مقیاس نیاز به انجام پژوهش‌های سازماندهی شده بیشتری است.

همچنین دو مقیاس فرآیندهای خانوادگی و انسجام خانوادگی بر روی ۳۷ زن و مرد با میانگین سنی ۴۵/۴ سال (انحراف معیار ۶/۵) به‌طور هم‌زمان اجرا گردید. ضریب همبستگی پیرسون برای نمره کل این دو مقیاس برابر با ۰/۵۶ محاسبه گردید. هم‌چنین ضریب همبستگی نمره کل مقیاس مشکلات زناشویی و نمره کل مقیاس فرآیندهای خانوادگی بر روی ۵۸ نفر برابر با ۰/۲۴- به‌دست آمد.

مقایسه نمره کل مقیاس فرآیندهای خانواده در دو گروه خانواده‌های طلاق (میانگین ۲/۶۰، انحراف معیار ۰/۶۰) و خانواده‌های عادی همتای آنها (میانگین ۳/۶۶، انحراف معیار ۰/۷۶) به کمک آزمون آماری t گویای تفاوت معنی‌دار میان این دو گروه بود ($p < 0.001$, $df = 58$, $t = 6.1$).

در **جدول ۲** نیز ضریب همبستگی عوامل موجود در مقیاس فرآیندهای خانواده با یکدیگر، نمره کل مقیاس و نمره مقیاس مشکلات زناشویی نشان داده شده است.

بحث

کفایت یک مقیاس اندازه‌گیری به عوامل چندی از جمله ویژگی‌های فنی زیرمقیاس‌ها، میزان پایایی، روایی و قابلیت‌های اجرای آنها وابسته می‌باشد. هر چند کارآمدی یک مقیاس را می‌توان به‌طور نسبی بر پایه ویژگی‌های فنی آن مقیاس برآورد نمود، اما رسیدن به این ویژگی‌ها به‌تنهایی نمی‌تواند ملاک انتخاب و کاربرد یک مقیاس باشد. به بیان دیگر برای انتخاب یک مقیاس، افزون بر این که مقیاس مورد نظر باید دارای ویژگی‌های فنی لازم باشد، در مقایسه با دیگر مقیاس‌های مشابه نیز باید از توانمندی‌های بهتری برخوردار باشد. مقایسه مقیاس فرآیندهای خانوادگی با مقیاس‌هایی همانند مقیاس محیط خانوادگی (موس و موس، ۱۹۷۶)، مقیاس کارکردهای خانوادگی (بلوم، ۱۹۸۵) و مقیاس سبک

1- Boss
3- LaRossa
5- Steinmetz

2- Doherty
4- Schumm

- Boss, P. G., Doherty, W. J., LaRossa, R., Schumm, W. R., & Steinmetz, S. K. (1993). *Sourcebook of family theories and methods*. New York: Springer Science.
- Buss, D. M., & Barnes, M. (1986). Preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 559-570.
- Clark, A. E., & Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and unemployment, *Economic Journal*, 104, 648-659.
- Dunst, C. J., Trivette, C. M., & Deal, A. G. (1988). *Enabling and empowering families: Principles and guidelines for practices*. Cambridge, MA: Brookline Books.
- Gehring, T. M., & Wyler, I. L. (1994). Family System Test (FAST): A three dimensional approach to investigate family relationships. *Child Psychiatry and Human Development*, 16, 235-248.
- Hoffman, A., & Field, S. (1995). Promoting self-determination through effective curriculum development. *Intervention in School and Clinic*, 30, 134-141.
- Ingoldsby, B. B., Smith, S. R., & Miller, J. E. (2004). *Exploring family theories*. Los Angeles, California: Roxbury Publishing Company.
- Kalmijn, M. (1998). Inter-marriage and homogamy: Causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology*, 24, 395-421.
- Klein, D. M., & White, J. M. (1996). *Family theories: An introduction*. London: SAGE.
- Moos, R. H. & Moos, B. A. (1976). A typology of family social environments. *Family Process*, 15, 357-371.
- Olson, D. H. (1999). Empirical approaches to family systems. *Journal of Family Therapy*, Special Edition.
- Pekerti, A. A., & Thomas, D. C. (2003). Communication in intercultural interaction: An empirical investigation of idiocentric and sociocentric communication styles. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34, 139-154.
- Samani, S. (2004). *Developing a Family Cohesion Scale for Iranian adolescent*. Paper presented in 28th International Congress of Psychology. Aug 8-13, Beijing, China.
- Samani, S. (2005). *Family process and content model*. Paper presented in International Society for Theoretical Psychology Conference, 20-24 June, Cape Town, South Africa.

مقدار ضریب آلفا برای هر یک از عوامل موجود در مقیاس فرآیندهای خانواده و هم‌چنین نتایج بازآزمایی این مقیاس گویای پایایی مناسب این مقیاس و عوامل موجود در آن است. بررسی ساختار عاملی مقیاس به کمک داده‌های جدید و با بهره‌گیری از نرم‌افزار LISREL¹ برای افزایش میزان روایی مقیاس و به بیان دیگر بررسی روایی دوباره² آن و بررسی روایی تشخیصی این مقیاس با انجام پژوهش‌های بالینی پیشنهاد می‌شود.

محدودیت‌های این پژوهش دسترسی محدود به خانواده‌هایی بود که پیش از این توسط متخصصان روانپزشک و یا روانشناس مورد تشخیص بالینی قرار گرفته بودند.

سپاسگزاری

از آقایان دکتر بهرام جوکار و دکتر محمدرضا تقوی، از اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز که در نام‌گذاری عوامل به‌دست‌آمده از مقیاس فرآیندهای خانواده همکاری نمودند و سرکارخانم مرضیه صادقی‌زاده که در گردآوری داده‌ها همکاری داشتند سپاسگزاری می‌شود.

دریافت مقاله: ۱۳۸۶/۸/۷؛ دریافت نسخه نهایی: ۱۳۸۶/۱۱/۱۶؛

پذیرش مقاله: ۱۳۸۶/۱۲/۱

منابع

- جوکار، بهرام (۱۳۷۹). *چگونگی ادراک نوجوانان از همبستگی و اقتدار در خانواده واقعی و آرمانی*. چهارمین سمینار سراسری بهداشت روانی و اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی استان زنجان. ۲۹-۲۷ مهرماه.
- سامانی، سیامک (۱۳۸۴). *مدل فرآیند و محتوای خانواده در انتخاب همسر*. مقاله ارایه شده در کنگره پژوهش‌های روانپزشکی و روانشناسی در ایران. تهران، ۳۰-۱۲۸ اردیبهشت ماه.
- سامانی، سیامک (۱۳۸۱). *بررسی مدل علی انسجام خانواده، استقلال عاطفی و سازگاری روانی*. پایان‌نامه دکترای تخصصی روانشناسی تربیتی، دانشگاه شیراز.
- Bloom, B. L. (1985). A factor analysis of self-report measures of family functioning. *Family Process*, 24, 225-239.
- Boles, J. (1996). Influences of work-family conflict on job satisfaction, life satisfaction and quitting intentions among business owners: The case of family-operated businesses. *Family Business Review*, 9, 61-74.

- Samani, S. (2007). Spouse selection: Important criteria for Iranian youth. *Psychological Report, 100*, 59-65.
- Samani, S., & Ryan, B. A. (2008). Marital conflicts based on family processes and contents model. *Psychological Report*. Recepted for publication.
- Sprey, J. (1969). The family as a system in conflict. *Journal of Marriage and The Family, 31*, 699-706.
- Walsh, F. (2003). *The diversity strength and challenges*. In F. Walsh (Ed.), Normal family processes: Growing diversity and complexity (3rd ed.). New York: Guilford Press.
- Weena, C. (2003). Effects of communication skills training on parents and young adolescents from extreme family types. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 16*, 162-175.

Developing a Family Process Scale for the Iranian Families

Samani, S. (2008). Developing a family process scale for the Iranian families. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*, 14, 162-168.

Abstract

Objectives: Considering the importance of diagnostic processes and the necessity of developing valid and reliable instruments, this research was carried out with the aim of developing a reliable and valid scale to evaluate the function of Iranian families.

Method: This study was of instrument development type and was carried out in two phases: pilot (225 couples) and main (1100 married men and women). The subjects in the pilot and main studies were selected using purposive and random cluster sampling respectively. Based on the pilot study a 55-item scale was developed and in the main study, the primary scale form [Family Process Scale (FPS)] was completed. Factor analysis, correlation coefficient, and sample t-test were used to analyze the data.

Results: The results of factor analysis revealed five factors in the FPS (family cohesion, family communication, family coping strategies, family problem skills, and family religious beliefs). To evaluate the validity and reliability of this scale, test-retest reliability, alpha coefficient, divergent validity, and convergent validity of the FPS were calculated, which indicated its sufficiency.

Conclusion: The FPS is valid and reliable for use in Iran.

Key words: family process, Family Process Scale, family functions

Siamak Samani*

* PhD. in Educational Psychology, Assistant Prof. of Shiraz University, School of Educational and Psychological Sciences, Shiraz, Iran, IR.

Fax: +98711-6286422

E-mail: samani@shirazu.ac.ir